

ВІДНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ: ОГЛЯД ДОСЛІДЖЕНЬ ГРОМАДСЬКОГО СЕКТОРУ Й ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВ

Мозгова Ярослава Павлівна

аспірант кафедри освітології та психолого-педагогічних наук,

Факультет педагогічної освіти

Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна

Відновлення національної освіти на деокупованих територіях без сумніву є пріоритетом державної політики. У той час, як російська пропаганда й окупаційні адміністрації використовують освіту задля формування нової, російської ідентичності молоді на тимчасово окупованих територіях (ТОТ), ми маємо напрацьовувати механізми повернення учнівства на деокупованих територіях (ДОТ) до українського освітнього простору.

Частково в цей процес залучені громадські організації: освітні, правозахисні, психологічні тощо. І саме їхніми силами здійснюється переважна більшість досліджень. Мета цієї статті – здійснити огляд наявних напрацювань громадського сектору щодо стану освіти на ТОТ і досвіду відновлення національної освіти на ДОТ та виокремити ключові аспекти відновлення.

Одне з найбільш глибоких досліджень освіти в умовах довгострокової окупації — «Освітнє поле на тимчасово окупованих територіях України (2014-2019 рр.)» [1], яке було проведено Українською Гельсінською спілкою з прав людини.

Аналіз освітнього процесу в АР Крим та м. Севастополь, окупованих територіях Донецької та Луганської областей відбувався за кількома напрямками:

- демографічна ситуація (кількість дітей шкільного віку);
- зміст освіти (перелік навчальних дисциплін, система освіти в цілому);
- пропаганда та мілітаризація як складові освітнього процесу.

Висновки дослідження показали, що, по-перше, усі роки збройної агресії РФ прицільно наближала освітній процес у частині законодавства та змісту на окупованих територіях до стандартів РФ. До того ще з 2015 року в закладах освіти в АР Крим та м. Севастополь розпочалося впровадження так званих Федеральних державних освітніх стандартів – єдиних для всіх територій РФ.

По-друге, доступ до освіти українською мовою на окупованих територіях був майже не доступний у період 2014-2019 рр. *(і повністю зник в 2022 р. — прим. автора)*

По-третє, мілітаризація є ключовою ознакою освіти на окупованих територіях, що суперечить міжнародним нормам, конкретніше — ст. 51 Женевської конвенції від 12 серпня 1949 р. «Про захист цивільного населення під час війни» [2].

По-четверте, питання нострифікації освітніх документів про здобуття базової та повної загальної середньої освіти дітей з тимчасово окупованої території є водночас наріжним каменем та інструментом реінтеграції молоді.

У-п'ятих, молодіжні центри та молодіжні громадські організації мають стати містком до українського культурного та інформаційного простору для молоді з окупованих територій.

Дослідження Української Гельсінської спілки з прав людини також містить велику кількість фото й покликань на джерела з окупованих територій, що в подальшому можуть бути використані як свідчення порушень та злочинів Російської Федерації щодо мешканців окупованих територій.

У травні 2022 року аналітичний центр Cedos зробив першу спробу зібрати та зафіксувати свідчення про освіту на окупованих територіях України. Матеріал охоплює проміжок із 24 лютого по 30 квітня 2022 року й базується на особистих історіях, повідомленнях у офіційних джерелах, новинах [3]. Це є показовою ситуацією й наріжним каменем поточної ситуації: відсутність доступу до ТОТ навіть для міжнародних незалежних організацій і наукової спільноти робить людські історії й новинні статті єдиними джерелами інформації. Ці джерела часто є викривленими, емоційно забарвленими, отже можна констатувати відсутність достовірної картини поточного стану освіти на ТОТ.

Джерела, проаналізовані в моніторингу, фіксують миттєвий перехід освітнього процесу на російські освітні стандарти з прицілом на формування мілітаризованої свідомості молоді.

14 листопада 2022 року на сторінці МОН був опублікований алгоритм першочергових дій органів місцевого самоврядування та освітян [4]. Стаття має рекомендаційний характер і описує кроки для відновлення освіти: від безпекового обстеження будівлі ЗО до безпосередньо навчального процесу очно або дистанційно. Наразі це єдиний документ щодо відновлення національної освіти на деокупованих територіях у відкритому доступі, що був запропонований уповноваженими особами.

У квітні 2023 року аналітичний центр Cedos на замовлення благодійного фонду savED реалізував дослідження «Війна та освіта: Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи» [5]. Дослідження присвячено громадам, що перебували/-ють у зоні бойових дій або в окупації з 2022 року. Серед рекомендацій за результатами дослідження варто виокремити наступні:

- Підхід до відновлення шкіл залежить від обсягу руйнувань і тривалості бойових дій та/або окупації. Та для всіх закладів освіти стає обов'язковим наявність укриття.
- Відновлення закладів освіти має відбуватися з урахуванням оновлення мережі.
- Вбачається необхідність створити систему збору інформації про доступ до середньої освіти і потреби шкіл для більш ефективного управління ресурсами.
- Освітні центри, модульні школи, тимчасові навчальні приміщення в громадських будівлях, що вціліли, мають використовуватися як можливості відновлення навчання в змішаному форматі.

Цей досвід – результат опитування освітніх управлінців, вчителів, батьківства, учнівства громад Київщини, Сумщини та Чернігівщини — регіонів із короткостроковою окупацією. Та цей досвід і висновки вбачаються корисними й для регіонів із довшим терміном окупації.

Тоді ж Державна служба якості освіти презентувала громадськості дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році [6]. З найбільш вражаючих висновків зазначимо:

- 40% учнівства Сходу та 30% учнівства Півдня були вимушені виїхати за кордон чи в інші регіони країни.
- 81% закладів мав достатню кількість педагогічних працівників для впровадження освітньої діяльності.
- Найбільша нестача кадрів простежується в мовно-літературній (йдеться про іноземні мови), математичній, інформатичній галузях.
- Погіршився психологічний стан здобувачів освіти. Майже вдвічі в порівнянні з початком лютого 2022 року збільшилася кількість учнів/учениць, які почуваються тривожно, напружено, у півтора рази — втомлено.

- Найчастіші причини перерваного процесу навчання — це повітряні тривоги, відсутність електрики, відсутність інтернету, відсутність укриття, бойові дії. Батьки також зазначали як одну з причин емоційно нестабільний стан дитини.

- Технічна підтримка (наявність техніки та інтернет-мережі) залишається найбільш розповсюдженим запитом вчителів.

У дослідженні відсутня інформація щодо рівня освітніх втрат відповідно до регіонів та/або терміну перебування закладів освіти в окупації.

Це частково компенсується аналітичною запискою від Cedos «Освітні втрати: підходи до вимірювання та компенсації» [7]. І хоча матеріал не сфокусований на територіях, що перебували/-ють у окупації, важливо виокремити такі підходи до компенсації освітніх втрат, що можуть бути використані й під час відновлення освіти на деокупованих територіях:

- забезпечити механізми надання індивідуальної допомоги учнівству (наприклад, через впровадження тьюторингу);
- розвивати інформаційно-цифрову компетентність українського вчительства для впровадження ефективного змішаного та дистанційного навчання;
- змінити структуру та тривалість навчального процесу (додаткові навчальні дні влітку, додатковий рік школи тощо);
- опрацювати й імплементувати програми з надолуження освітніх втрат, відійшовши від обов'язкового виконання програми.

План відновлення України [8], презентований влітку 2022, також містить інформацію про державну стратегію у сфері освіти та науки. Робочою групою були окреслені проблеми освіти, що виникли внаслідок війни:

- зменшення охоплення здобувачів освіти безперервним навчанням;
- вимшене переміщення учасників освітнього процесу;
- загроза психічному здоров'ю дітей та дорослих унаслідок війни;
- пошкодження та руйнування освітньої і наукової інфраструктури.

Для загальної середньої освіти пріоритетними визначені наступні проєкти:

- державна дистанційна школа у форматі Uber;
- мобільні школи для забезпечення доступу до середньої освіти дітям в містах,

де навчальні заклади були зруйновані;

- програма трансформації шкіл з найнижчими показниками ефективності;
- трансформація бібліотек;
- підготовка освітніх управлінців;
- цифрова освітня екосистема для збору, обробки та передачі інформації щодо індивідуальної освітньої траєкторії здобувача освіти;
- забезпечення 30 інформаційними технологіями.

Відповідно, мобільні школи є єдиним запланованим державним інструментом для забезпечення доступу до освіти дітей із регіонів, постраждалих внаслідок війни. Фактично проблема відновлення навчання та реінтеграції закладів освіти на деокупованих територіях не висвітлена.

Для розуміння державної політики у сфері воєнної освіти важливим є інформаційно-аналітичний збірник «Освіта і наука в умовах воєнного стану» [9], підготовлений МОН і ДНУ «Інститут освітньої аналітики». У збірнику 2022 року одним із ключових аспектів є психічне здоров'я учасників освітнього процесу, наголошується на необхідності підтримки дітей, особливо, з регіонів із високою інтенсивністю бойових дій та ВПО. Другим важливим аспектом була забезпеченість ЗЗСО педагогічними кадрами, але ситуація не була критичною: із Харківської області за кордон виїхало 12% вчителів, із Донецької — 11,3%. Обидва результати

виглядають адекватними з точки зору зменшення контингенту учнівства в закладах зазначених регіонів.

Збірник 2023 року [10] пріоритетним питанням визначає безпеку й наявність укриттів для всього учнівського контингенту.

Таким чином, спостерігається інтерес українських громадських організацій і державного сектору до моніторингу освіти в умовах воєнного стану, у т.ч. на ТОТ. Аналізуючи матеріали та висновки наведених досліджень, вбачається доцільним рекомендувати для відновлення освіти на ДОТ наступне:

- впроваджувати освітній процес із пріоритетом безпеки;
- проаналізувати російські освітні стандарти, визначити ключові пункти змістовної, інформаційної протидії;
- сформувати й впровадити державну політику формування ідентичності українця;
- спланувати оновлену мережу закладів освіти відповідно до демографічної та економічної ситуації в регіоні;
- забезпечити механізми діагностування й надолуження освітніх втрат;
- забезпечити функціонування психологічних служб, що охоплюватимуть усіх учасників освітнього процесу.

Зазначені висновки мають бути покладені в основу державної політики з відновлення освіти на ДОТ.

Список використаних джерел:

1. Інформаційно-аналітичне дослідження «Освітнє поле на тимчасово окупованих територіях України (2014-2019 рр.)». Вилучено з https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Osvita_02.pdf
2. Женевська конвенція від 12 серпня 1949 р. «Про захист цивільного населення під час війни». Вилучено з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
3. Моніторинг «Освіта на окупованих територіях України (24 лютого – 30 квітня 2022 року)». (2022). Вилучено з <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/osvita-na-tymchasovo-okupovanyh-terytoriyah.pdf>
4. Деокупація: Алгоритми першочергових дій органів місцевого самоврядування та освітян. (2022) Вилучено з <https://mon.gov.ua/ua/news/deokupaciya-algoritmi-pershochergovih-dij-organiv-miscevogo-samovryaduvannya-ta-osvityan>
5. «Війна та освіта: Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи». (2023). Вилучено з http://cedos.org.ua/wp-content/uploads/ua-saved_overview-report-2022-web.pdf
6. «Дослідження якості освіти в умовах війни у 2022/2023 навчальному році». (2023). Вилучено з http://cedos.org.ua/wp-content/uploads/ua-saved_overview-report-2022-web.pdf
7. «Освітні втрати: підходи до вимірювання та компенсації». (2023). Вилучено з https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/zapyska_osvitni-vtraty.pdf
8. Проєкт Плану відновлення України. (2022). Вилучено з <https://ua.urch-international.com/plan-vidnovlennya-ukrayini>
9. Інформаційно-аналітичний збірник «Освіта в умовах воєнного стану». (2022) Вилучено з <https://iea.gov.ua/5648-2/>
10. Інформаційно-аналітичний збірник «Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи». (2023) Вилучено з <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>